

ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТАҒА КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯННЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әшірақын Д.А.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің магистранты

E-mail: dashirakyn@inbox.ru:

Бұл мақалада қоршаған ортаның ластану қаупінен сақтандыру және оның әдістемесі мен ерекшеліктері. Экологиялық сақтандырудың мәні мен ұғымдық-терминологиялық аппараты. Экологиялық сақтандырудың функциялары. Қоршаған ортаның ластануынан келтірілген зиян үшін жауапкершілікті сақтандырудың шетелдік тәжірибесі салыстырмалы түрде қарастылады.

Тірек сөздер: Экология, сақтандыру, табиғи орта, әдіснама, зиян, залал, заң, құқық.

В данной статье рассматриваются опасности загрязнения окружающей среды, его способы и особенности. Сущность и понятийно-терминологический аппарат экологического страхования. Функции экологического страхования. Сравнительно рассмотрен зарубежный опыт страхования ответственности за ущерб, причиненный загрязнением окружающей среды.

Ключевые слова: Экология, страхование, окружающая среда, методология, ущерб, убытки, закон, право.

This article discusses the dangers of environmental pollution, its capabilities and features. The essence and conceptual and terminological apparatus of environmental insurance. Functions of ecological insurance. Let's take a comparative look at foreign experience in liability insurance for damage caused by environmental pollution.

Key words: Ecology, insurance, environment, methodology, damage, loss, law, law.

Сақтандыру экономикалық категория ретінде мақсатты қорларды қалыптастырудың және оларды әртүрлі күтпеген келеңсіз оқиғалардан келтірілген зиянды өтеуге пайдаланудың нысандары мен әдістерінің жиынтығын қамтитын экономикалық қатынастар жүйесі болып табылады.

Сақтандыру үш салаға бөлінеді: жеке сақтандыру, мүлікті сақтандыру және жауапкершілікті сақтандыру. Жауапкершілікті сақтандыру түрлерінің бірі экологиялық сақтандыру болып табылады.

Экологиялық сақтандыру корпоративтік жауапкершілікті сақтандыруға жатады

– қоршаған ортаның кездейсоқ ластануы нәтижесінде жеке және заңды тұлғаларға (үшінші тұлғаларға) зиян келтіру үшін жоғарылаған экологиялық қауіптілік көздері. Экологиялық сақтандыру екі маңызды мәселені шешуге мүмкіндік береді - қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан болған залалдарды ішінара өтеуді қамтамасыз ету және коммерциялық құрылымдардың қаражатын тарту арқылы қоршаған ортаны қорғау шараларын қаржыландырудың қосымша көздерін құру.

Сақтандыруда келесі негізгі ұғымдар мен терминдер қолданылады.

Сақтандыру объектісі – сақтанушының қоршаған ортаны кездейсоқ ластануы нәтижесінде зиян келтіруі мүмкін үшінші тұлғалардың (жеке және заңды тұлғалардың) алдындағы жауапкершілігі.

Сақтанушы – сақтандыру жарнасын төлейтін және заң бойынша немесе сақтандыру шарты негізінде сақтандыру жағдайы басталған кезде ақша сомасын алуға құқығы бар тұлға.

Сақтандырушы - сақтандыру жағдайының басталуынан туындайтын залалдарды өтеу жөніндегі міндеттемені өзіне алатын, сондай-ақ сақтандыру қорын құру мен жұмсауды жүзеге асыратын сақтандыру қызметін жүзеге асыратын ұйым. Сақтандыру қызметін жүзеге асыру үшін барлық сақтандырушылар Ресей Федерациясы Қаржы министрлігінің Сақтандыруды қадағалау департаментінде сақтандыру операцияларын жүргізуге лицензия алуы керек.

Бенефициарлар (үшінші тұлғалар) – қоршаған ортаның кездейсоқ ластануы нәтижесінде зардап шегуі мүмкін және пайдасына сақтандыру шарты жасалған жеке немесе заңды тұлғалар.

Экологиялық тәуекелдер бойынша авариялар жөніндегі уәкіл – кәсіпорындардың экологиялық қауіптілік дәрежесін және сақтандыру жағдайының салдарын (қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан келтірілген залал көлемін) бағалайтын сарапшы.

Сақтандыру сомасы – сақтандыру шартында белгіленген, оның шегінде қоршаған ортаның кездейсоқ ластануы нәтижесінде келтірілген залалдарды өтеуге сақтандыру төлемдері мүмкін болатын ақша сомасы.

Сақтандыру төлемі – сақтандыру жағдайлары салдарынан келтірілген зиянды өтеу мақсатында сақтандырушы төлейтін сома.

Сақтандыру сыйлықақысы (сақтандыру сыйақысы) – сақтандыру шартында көзделген сақтандыру жағдайларының басталуынан туындаған залалдарды өтеу бойынша сақтандырушы қабылдаған міндеттеме бойынша сақтанушының сақтандырушыға төлейтін сомасы.

Сақтандыру тарифі – сақтандыру сомасының бірлігіне сақтандыру сыйлықақысының мөлшерлемесі немесе жалпы сақтандыру сомасының пайыздық мөлшерлемесі.

Сақтандыру жағдайы – келеңсіз салдарларға байланысты сақтандыру төлемі төленуі мүмкін нақты сақтандыру жағдайы.

Сақтандыру актісі – сақтандыру жағдайының фактісін, себебі мен жағдайларын растайтын, белгіленген тәртіппен жасалған құжат немесе құжаттар жиынтығы. Сақтандыру актісі сақтандыру жағдайының нәтижесінде келтірілген нақты зиянның мөлшерін белгілейді.

Сақтандыру тәуекелі – ықтимал кездейсоқ оқиға немесе сақтандыру қамтамасыз етілетін оқиғалар жиынтығы. Тәуекелдің сандық сипаттамасы – пайда болу ықтималдығы мен зақымдану ауырлығы.

Франчайзинг – сақтанушының сақтандыру шарттарында көзделген, белгілі бір мөлшерден аспайтын залалдарды төлеуге қатысу міндеттемесі. [4].

Кәсіпорынның сақтандыру экологиялық аудиті – тексерілетін кәсіпорынның ықтимал экологиялық қауіптілік дәрежесін және келтірілген залал мөлшерін белгілеу мақсатында кәсіпорындағы технологиялық және экологиялық жабдықтың жай-күйі туралы ақпаратты тәуелсіз бағалауды жүзеге асыру жөніндегі қызмет. кәсіпорынның қоршаған ортаны кездейсоқ ластануы нәтижесінде үшінші тұлғаларға келтірілуі мүмкін.

Экологиялық сақтандырудың функциялары.

Біздің елімізде ұзақ уақыт бойы табиғи апаттар, техногендік авариялар мен апаттар салдарынан келтірілген зиянды өтеу кезінде әртүрлі мақсаттағы ұлттық резервтік қорлар басым болды. Келтірілген шығынның орнын толтыру үшін бұл қаражаттардан басқа орталықтандырылған қаржылық резервтік қорлар пайдаланылды.

Салалық министрліктер мен ведомстволар, сондай-ақ кәсіпорындардың орталықтандырылмаған резервтік қорлары. Алайда, қазіргі жағдайда мемлекет қоршаған ортаның кездейсоқ ластануы нәтижесінде келтірілген ықтимал шығындарды толық көлемде өтей алмайды. Осыған байланысты шығындарды өтеудің басқа көздерін табу маңызды, олардың бірі экологиялық сақтандыру болуы мүмкін. Ол мүмкін болатын шығындарды тәуекелдің бір түріне ұшыраған заңды тұлғалар тобы арасында бөлуге мүмкіндік береді. Экологиялық сақтандыру экология саласындағы кәсіпкерлік қызметтің бір түрі бола отырып, нарықтық қатынастарға толық сәйкес келеді. Бұл ретте табиғатты қорғаудың алдын алу шараларын қаржыландыру үшін коммерциялық құрылымдардан қаражат тартады. Эксперименттік есептеулер көрсеткендей, экологиялық сақтандыру жүйесін

енгізу кезінде сақтандыру операцияларының жеткілікті жоғары қаржылық тұрақтылығын сақтай отырып, зардап шеккен заңды және жеке тұлғаларға келтірілген залалдың 40%-ға дейінгі бөлігін өтеуге болады.

Басқа ішкі жүйелерге берілетін ақаулар комбинациялары анықталған кезде, бұл комбинацияларды басқа ішкі жүйелерді талдау кезінде ескеру қажет.

Сәтсіздік режимін зерттеу және әсерлерді талдау (FMEA) талдауының нәтижелері әдетте жабдық тармақтары бойынша кесте түрінде ұсынылады. Әдетте, тәуекелді талдаушылар сәтсіздік режимін зерттеу нәтижелерін және нәтижелерді мәселенің ауырлығына байланысты рейтингке дейін кеңейтуге болатынына қарамастан, сапалы талдау үшін салдарларды талдауды пайдаланады [2,3].

Экологиялық сақтандыру мынадай функцияларды орындайды:

- қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан зардап шеккендерге өтемақы төлеу бойынша кәсіпорындардың шығындарын азайту және сотта талап арыздарды қарауға қатысу арқылы сақтандырушыларды құқықтық қорғауды қамтамасыз ету;

- жәбірленуші үшінші тұлғаларға зиян келтірушінің материалдық жағдайына қарамастан, келтірілген зиян үшін оларға тиесілі өтемақы сомасын алуға кепілдік беру;

- сақтандыру ұйымдарының кәсіпорындардың экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларын орындауына бақылауды жүзеге асыруы. Мұндай бақылау сақтандыру шартының әртүрлі кезеңдерінде жүзеге асырылады. Сақтандыру шартын жасау кезінде сақтандыру компаниясы кәсіпорынның қызметіне талдау жасайды, объектінің экологиялық аудитіне қатысады. Бұл ретте сақтандыру тәуекелінің дәрежесі анықталады, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы бағаланады. Тексеру нәтижелері бойынша сақтандыру шартын жасаудың орындылығы туралы шешім қабылданады. Шарттың әрекет ету кезеңінде сақтандырушы кәсіпорынның ағымдағы қызметін экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бөлігінде бағалайды, табиғатты қорғаудың алдын алу шараларының орындалуын бақылайды. Сақтандыру жағдайы туындаған кезде экологиялық апаттың себептері, кәсіпорынның кінәсінің дәрежесі қарастырылады, сақтанушыға қарсы талап қою мәселесі шешіледі;

- экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру. Мұндай қаржыландыру сақтандыру ұйымдарының алдын алу шаралары үшін жиналған сақтандыру сыйлықақыларының бір бөлігін ұстап қалу арқылы да, сақтандырушылардың пайдасы есебінен де жүзеге асырылуы мүмкін. Сонымен қатар, сақтандыру резервтері есебінен құрылған қорлар қоршаған ортаны қорғау шараларын несиелендіру үшін пайдаланылуы мүмкін [5].

Қоршаған ортаның ластануынан келтірілген зиян үшін жауапкершілікті сақтандырудың шетелдік тәжірибесі.

Дамыған елдерде жауапкершілікті ерікті сақтандыру жалпы сақтандыру аясында қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан келтірілген зиянды өтеу үшін қолданылады.

Корпоративтік жауапкершілікті сақтандыру. Міндетті экологиялық сақтандыру Бельгияда бар және Португалияда қабылданады, бірақ жүзеге асырылмайды. Қоршаған ортаның ластануынан келтірілген залал үшін жауапкершілікті сақтандырудың ең дәйекті саясаты Германияда жүзеге асырылады, онда ол қолданыстағы экологиялық заңнаманың шеңберінде жүзеге асырылады (Нормативтік құқықтық актілерге шолу Ресейдегі Экологиялық сақтандыру жинағында егжей-тегжейлі берілген [1]). Бұл жинақтың материалы төменде берілген.

Германияда экологиялық сақтандыру туралы арнайы заңдар жоқ. Бұл ретте залал мөлшерін сотқа берген талап арызы негізінде сот белгілейді. Сот өтемақы төлемдерінің мөлшерін қабылдауға немесе қайта қарауға құқылы. Жыл сайын соттар шамамен 25 000 талап арызды қарайды. Сот шешімдерінің қатандығы жауапкершілікті ерікті сақтандыруда негізгі ынталандырушы фактор болып табылады.

Кәсіпорындардың азаматтық-құқықтық жауапкершілігін жалпы сақтандырудың құрамдас бөлігі ретінде Германияда қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан келтірілген

зиянды өтеу бойынша жауапкершілікті ерікті сақтандыру қолданылады. Ерекшелік – соттың заңға сәйкес меншік иелері мен басқарушыларға материалдық жауапкершілік жүктеуі 1991 жылы 1 қаңтарда Германияда қоршаған ортаға келтірілген зиян үшін қылмыстық жауапкершілік туралы заң қабылданды. Қылмыстық жауапкершілік келтірілген зиянның мөлшеріне қарамастан туындайды. Белгілі бір, ерекше қауіпті өндірістік құрылымдар мен объектілер үшін бұл заң кепілдікті сақтандырудың міндетті қорытындысын қарастырады. Бұл ретте суды, жерді және жер қойнауын пайдаланушы кәсіпорындардың меншік иелері мен басшылары кенеттен немесе кездейсоқ ластану кезінде сақтандыру шарттары бойынша төлемдердің жылдық сақтандыру сомасымен бір оқиғаға кемінде 1,4 млн. 6,0 млн ДМ дейін. Сақтандырушылар жаңа заңнамаға сәйкес жауапкершілікті сақтандыруға белсенді түрде ұмтылуда.

Қылмыстық жауаптылықтың негізіне қоршаған ортаға әсер еткені үшін жауапкершілікті қоса алғанда, негізгі сақтандыруды жасаған тұлғаның заңмен ресімделген жеке-құқықтық сипаттағы қылмыстық жауаптылық міндеттемесі табылады. Немістердің экологиялық жауапкершілігінің ерекше ерекшелігі - жер, ауа және су үшін жауапкершілік. Шығындар материалдық залал ретінде қарастырылады. Сонымен бірге олар иелену және пайдалану құқықтарын, заңды және тұрақты өнеркәсіптік өндіріс құқығын, су-техникалық пайдалану құқығын бұзудан туындайды.

Меншік иесі сақтандыруды жүзеге асыруға уәкілеттік берген тұлғаның жеке жауапкершілігі немесе кәсіпорын басшысының немесе одан бөлек өндіріс. Бірыңғай тұрғыдан алғанда сақтандыру объектісіне температураның, газдардың, булардың, ылғалдылықтың, түтін түріндегі жауын-шашынның, шаңның және т.б. әсері қарастырылады.

Сол сияқты, қауіпсіздік ережелерін бұзуды тудыруы мүмкін кәсіпорынның барлық басқа өкілдерінің жауапкершілігі де сақтандырылған.

Сақтандыру объектілері болып табылады:

- өңдеу, сақтау, қайта сақтау, тасымалдау немесе жөнелту кезінде судың күйіне қауіп төндіретін қондырғылар;
- Оларды пайдалануға рұқсат алуға жататын қондырғылар;
- Судың физикалық, химиялық және биологиялық қасиеттерінің өзгеруіне әкелетін ағынды суларды тазарту қондырғылары.

Құрылғыларды өндіруді, өндіруді, монтаждауды, бөлшектеуді, жөндеуді және техникалық қызмет көрсетуді жоспарлау, егер сақтандыру провайдерінің өзі қондырғының иесі болмаса, сақтандыруға жатады.

Сақтандыру кезінде қоршаған ортаны ластағаны үшін жауапкершіліктің пәні – жердегі, ауадағы және судағы зиянды заттардың әсерінен заңды және жеке тұлғаларға келтірілген зиян үшін сақтанушының қылмыстық жауапкершілікке тартылу міндеті.

Жазатайым оқиғаның салдарынан адамға келтірілген бірінші белгіленген жеке жарақат, объектілердің бүлінуімен немесе жойылуымен байланысты материалдық залал, үшінші тұлғамен немесе сақтанушымен бірлесіп тіркелген мүліктік залал сақтандыру жағдайы болып табылады.

Осылайша, Германиядағы экологиялық сақтандыру жүйесі жалпы жауапкершілікті сақтандыру жүйесіне кіреді. Оның тиімділігі сот тәжірибесіне және табиғат пайдаланушының қоршаған ортаны ластағаны үшін экологиялық заңнамада белгіленген жауапкершілік презумпциясы қағидаттарына негізделеді.

Сақтандырылған экологиялық тәуекелдердің шеңберін кеңейту және сақтандыру сомасының шекті мөлшерін ұлғайту мақсатында 1979 жылдан бастап арнайы сақтандыру пулдары (бірлестіктері) құрыла бастады. Біріншісі Жапонияда мұнай төгілуіне жауапкершілікті сақтандыру үшін пайда болды. Жапониядан басқа мұндай бассейндер Францияда, Италияда, Голландияда, Швецияда және Англияда бар.

Дегенмен, қоршаған ортаны ластау тәуекелін сақтандыру шетелдік сақтандырушылардан кең қолдау таппайтынын айту керек. Бұл келесі себептермен түсіндіріледі:

- қоршаған ортаның ластану қаупінен сақтандыру саласындағы заңнамалық базаның жетілдірілмегендігі және ең алдымен экологиялық сақтандырудың бірқатар тұжырымдамаларының нақты, заңнамалық бекітілген тұжырымдарының болмауы.

Мысалға,

- қоршаған ортаның ластануынан келтірілген залал түсінігі заңмен нақты анықталмаған және сақтандыру өтемінің мөлшері абсурдтық мөлшерге дейін өсетіні соншалықты кең түсіндіріледі;

- сақтандыру үдерісін нормативтік және әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі, атап айтқанда, қоршаған ортаның кездейсоқ ластануынан болатын ықтимал шығындарды және одан туындайтын тарифтік мөлшерлемелерді бағалау әдістерінің болмауы;

- қоршаған ортаға зиян келтіру көріністерінің көптігі мен кешігуі, бұл өз кезегінде сақтандырушылар үшін ластану салдарын жоюға жұмсалған шығындарды өтеуде күрделі мәселелерге әкеледі[6].

Осылайша, қоршаған ортаның ластану қаупінен сақтандырудың шетелдік тәжірибесін бағалай отырып, оның жұмыс істеу тиімділігін төмендететін жоғарыда аталған бірқатар маңызды кемшіліктерді анықтауға болады. Сонымен қатар отандық сақтандырушылар үшін экологиялық сақтандыру саласындағы шетелдік сақтандыру компанияларының практикалық қызметі айтарлықтай қызығушылық тудырады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Экологиялық сақтандыру (Ресми құжаттар, ғылыми әзірлемелер, эксперименттік бағалаулар). Ред. А.А. Аверченкова, В.П. Грошева, Г.А. Моткин. Мәскеу: Ресей Федерациясының Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстар министрлігі. Ресей ғылым академиясының нарық проблемалары институты. 226 б.

2. Порфириев Б.Н. Экологиялық сараптама және технологиялық тәуекел// Итоги науки и техника. Сер. Табиғатты қорғау және табиғи ресурстарды молайту, 27-том.- М.: ВИНТИ, 1990.- 204 б.

3. Хохлов Н.В. Тәуекелдерді басқару. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.- 239 б.

4. Моткин Г.А. Экологиялық сақтандыру негіздері – М.: Наука, 2010 ж.

5. Алдын алған экологиялық залалды анықтау әдістемесі. М.: 1999 - 61 б.

6. РД 08-120-96. Қауіпті өндірістік объектілердің тәуекелдерін талдау бойынша әдістемелік нұсқаулар.

УДК 796/799

<https://doi.org/10.53355/q2012-2233-8056-i>

ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ БЕГУНОВ НА СРЕДНИЕ ДИСТАНЦИИ К СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Битлеуов Б.А.

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган

Современная легкая атлетика, а именно бег на средние дистанции характеризуется исключительной плотностью результатов и предельной мобилизацией бегунов на достижение высоких результатов. При одинаковой квалификации, уровне физических качеств, технической и тактической подготовке, преимущество имеет бегун с высоким уровнем психофизиологической готовности и соответствующими ей показателями личности. В работе были изучены особенности психологического состояния квалифицированных бегунов на средние дистанции в подготовительном, соревновательном и переходном периодах тренировочного процесса. Обследовано 20 бегунов на средние дистанции высокой квалификации. Выявлены